

Запознайте се: Иберийският рис (*Lynx pardinus*)

Мирослав Славчев

Най-режкият представител е иберийският рис, който обитава само Иберийския полуостров (Испания и Португалия). На латински името на рода „*Lynx*“, идва от гръцки и означава „светъл, ярък“, вероятно поради наличието на отразяващ слой в техните очи, който представлява структура, наречена *tapetum lucidum* (в превод, *ярък килим*).

Смята се, че иберийският рис има монофилетичен произход и е еволюирал от *Lynx issiodorensis*. Най-ранните фосили са от ранния плейстоцен, а най-близък негов роднина днес е евроазиатският рис, с който са делили някои общи територии до XX век. В миналото се е смята-

Рисовете са хищници от семейството на котките. Произходът им не е напълно ясен. Първите сигурни останки от изкопаеми рисове са от Африка и са на поне 4 млн. години. Най-гревният вид е *Lynx issiodorensis*, чиито най-стари европейски останки са на повече от 3 млн. години. По света днес се срещат 4 вида от тези хищници – Евроазиатски рис (*Lynx lynx*), Канадски рис (*Lynx canadensis*), Бобкет или Червен рис (*Lynx rufus*) и Иберийски рис (*Lynx pardinus*).

ло, че са един вид, но днес е установено, че морфологично и генетично са много различни. Фосилните останки от вида показват, че той е разширил ареала си през късен Плейстоцен и ранен Холоцен. Открити в Северна Италия 5 екземпляра

са датирани от преди 24 820 – 18 620 години, а през 2021 година в Южна Италия е открита концентрация на фосилни останки от иберийски рисове от преди 40 000 години. Един фосилен екземпляр е открит и в Южна Франция, който е датиран по радиоуглеродния метод на възраст 3800 години.

В началото на XIX век иберийският рис се е срещал в Испания, Португалия

и Южна Франция, но през XX век популацията му намалява със стремглави темпове. В началото на XXI век са останали само две, изолирани помежду си, размножаващи се популации в Южна Испания с едва 25 възрастни женски и не повече от общо 100 индивида.

Иберийският рис е под закрила на Закона още от началото на 70-те години на миналия век. Включен е в Приложение 1 на CITES (Конвенция за международна търговия със застрашени видове от дивата фауна и флора), в Приложение 2 на Бернската конвенция (За опазване на дивата европейска флора и фауна и естествените местообитания) и в Приложения II и IV на Директива 92/43/ЕЕС за опазване на дивите местообитания.

Иберийският рис е красиво животно. Има къса и светла кафеникавожълта козина на тъмни петна с овална или кръгла форма. А ушите му са „украсени“ с характерните за рисовете „пискюли“ на върховете. Между другото, досега не е установена със сигурност функцията на тези изправени снопчета косми. Някои учени смятат, че те изпълняват роля като мустациите, позволявайки на риса да долавя движения от заобикалящата го среда, а други вярват, че те спомагат за подобряването на слуха.

Дължината на тялото при мъжките е 75 – 82 см. и, както е правило при котките, женските са по-гребни, с дължина 68 – 77 см. Опашките са сравнително къси 12 – 16 см. Теглото при мъжките може да достигне до 16 kg, докато при женските то е най-много 10 kg.

През март – април, след 10-седмична бременност, женските раждат средно по 3 малки, като рядко оцеляват повече от две. Малките проглеждат на 16 дневна възраст и бозаят около 5 месеца. Стават независими след 7 – 10 месечна възраст, но остават с майка си понякога и до 20-тия месец. Оцеляването на малките зависи много от наличната плячка. Напускането на майчината територия е най-опасният период от живота им, защото при разселването си стават жертва на пътният трафик или на хищници. В естествени условия достигат полова зрялост на една година, но фактически те рядко се размножават преди да намерят свободна територия. Има данни за женски рис, който е започнал да се размножава на петгодишна възраст, след като е починала майка ѝ. Максималната продължителност на живота им в дивата природа е до 13 години. Трудността за намиране на партньор, както и изолираността на отделните

Рисът е красива котка, но се среща рядко Снимки: авторът

Двата „пискюла“ на ушите са характерен белег на всички рисове и функцията им все още не е ясна

популации, води до по-висока степен на инбридинг (близкородственост). Това довежда до по-слаб генофонд, което води след себе си до по-малък брой новородени котенца, както и такива с вродени мутации, които могат да са с летален изход.

Някога иберийският рис се е срещал на целия Иберийски полуостров, като през 40-те години на миналия век са били регистрирани 15 субпопулации, но само половин век по-късно броят им спада до две. Ареалът на разпространението им също намалява драстично с около 80%, като през 2012 единствените размножаващи се популации остават в Националните паркове Доняна (Parque Nacional у Natural de Doñana) и Сиера Морена (Sierra Morena), разположени в Южна Испания. Предпочитаните от риса местообитания са поляни с разпръснати храсти и дървета, светли широколистни гори от корков дъб, разположени предимно в хълмисти райони.

Рисовете маркират територията си с уриниране, граскане по корите на дърветата или чрез изпращания. Обитават територията години наред, като размерът ѝ варира според пола – от 5 до 7 км² при женските и до 12 км² при мъжките. Катерят се много добре по дърветата. Те са предимно нощноактивен вид, който улавя плячката си от засада, като ловува вечер и сутрин. Основна част от тяхната гие-та е заекът подземник (*Oryctolagus cuniculus*), но в нея влизат и патици, яребици, гризачи и млади

копитни животни (сърни, елени лопатари, муфлони...). На възрастен мъжки рис му е необходим един заек на ден, докато на възрастна женска с малки, са ѝ необходими 3 заека на ден.

Рисът се конкурира за храна с иберийския вълк (*Canis lupus signatus*), лисицата (*Vulpes vulpes*), египетската мангусти (*Herpestes ichneumon*) и дивата котка (*Felis silvestris*), като в борбата за място под слънцето той често убива лисици и мангусти.

И нещо любопитно – рисът може да мърка. Като домашните котки, гепардите и пумите, той притежава необходимия набор от „инструменти“ в своята анатомия – хиоидната кост, която поддържа ларинкса и езика. Вибрациите в ларинкса предизвикват вибрация в хиоидната кост, която произвежда приятния мъркащ звук. При големите представители на сем. Котки (например тигри и лъвовете) твърд хрущял допира в хиоидната кост и вместо мъркане предизвик-

ва характерния за тях реф.

Популацията на риса намалява драстично през XX век, поради няколко основни причини. Рисът има **ниска адаптивност** по отношение на храната. Анализи на съдържанието във фекалиите показват, че диетата му е съставена до 75% от зайци подземници. Обаче популацията на зайците намалявала драстично в няколко поредни години под влиянието на епидемии от миксоматоза и заешка хеморагична болест, а това се отразило пагубно на популацията на иберийския рис. Фекалните проби от риса показват също така, че там се съдържат анаеробни бактерии от рода *Anaeroplasmata*, които предполагат, че микробиомът в червата на риса му помага да смила плячката си, но може да разгражда и растителния материал от червата на зайците.

Друга сериозна заплаха за риса са **пътните инциденти**. Само през 2014 година 22 риса заиват по шосетата. Когато става дума за вид със статут „Критично застрашен“ тази цифра не е пренебрежима, защото всеки размножаващ се индивид е от ключово значение за запазването на вида. Строежът на първокласни пътища и магистрали, модернизиранието и разрастването на пътната инфраструктура водят и до фрагментиране на местообитанията, което пречи за възпроизводството на вида. След констатиране на тази заплаха в Испания са взети превантивни мерки за снижаване на негативния ефект от

Поздрав на два риса при среща. Ритуалът включва потъркване на телата

трафика. Смята се, че точно на този фактор между 1960 и 1990 година се дължи до 80% от изчезването на вида от неговите територии.

Загубата или негативната промяна на местообитанията е също фактор за кризата на популацията. Големите обработваеми площи, засадени с монокултури, както и изкуствено залесените гори с един вид дървета, големите фотоволтаични паркове, строежът на нови и нови курорти, както и редица други човешки дейности довеждат до пълната загуба, фрагментацията или значителното увреждане на местообитанията на риса. Чрез някои от гореизброените човешки дейности се създават непреодолими физически бариери между отделните популации на вида, с което се ограничава трайно свързаността им и по този начин и обмяната на гени между тях. Генетичното разнообразие при иберийския рис е по-ниско в сравнение с това на другите редки видове от сем.

На Пиренеите реинтродукцията е сравнително успешна и видът вече не е критично застрашен

Котки, което е следствие на фрагментацията, дългогодишната изолация и изключително ниския брой на отделните му размножаващи се популации. Генетично изследване по микросателитни маркери е показало, че популацията в Национален парк Доняна е с висок процент на инбридинг, поради дългия период на нейната изолация.

Разпространението между популациите на рисовите гени, устойчиви на антибиотици, може да се отрази негативно не само на тях самите, но също така и на хората, поради нарастващият брой контакти между тях.

В миналото рисът е бил желан трофей за ловците, които са ценяли високо неговата козина. Освен това е бил преследван, защото се смятало, че нанася сериозни щети на дивеча. Някои фермери са виждали заплаха за добитъка си и са залагали капани за рисове, а те са били „странични“ жертви и на други капани, предназначени за зайци и лисици. На

противоположния полюс обаче са собственици на земи, за които пък рисът е бил желан „гост“, тъй като е регулирал популациите на зайци и лисици. Всъщност нагласите на хората спрямо риса са доста различни – той е мразен и обичан. Незаконният лов води до 25% от неестествената смъртност при рисовите, което го нарежда на второ място след пътните инциденти.

От 2002 година насам се вземат адекватни, задружни и ефективни мерки от страна на програмата Life на Европейската

комисия, испанските власти, 20 неправителствени организации (сред които и WWF) и доброволци, всички те обединени от каузата да спасят тази изключително красива и елегантна котка от пълното ѝ изчезване. Тези усилия вече дават резултати и от популация, която през 2002 година е наброявала едва 100 екземпляра и е била на границата на т. нар. „скелетна популация“, то през май 2023 година тя е нараснала до 1668 риса, бродещи из средиземноморските гори на Иберийския полуостров. Оптимистичната цел на природозащитниците е популацията му да достигне 3000 – 3500 екземпляра и днес тя изглежда реално постижима. При достигане на този брой индивиди, популацията ще се счита за стабилна, тъй като под този праг тя е все още уязвима от изчезване.

Консервационните мерки, взети за опазване на вида включват възстановяване на естествените му местообитания, поддържане на дива популация на

зайци, намаляване на неестествените причинители на фатални инциденти и освобождаване в дивата природа на отгледани на затворено рисове.

За да се избегнат пътни инциденти с котките, навсякъде в районите, където те се срещат, има специални пътни знаци, които обръщат внимание на водачите. Също така са изградени и редица подлези и надлези за диви животни на магистралите.

През 2002 година един от зоопарковете в Испания започва разработване на план за развъждане на рисове. Испанската национална комисия за защита на природата одобрява създаването на Център за отглеждане на затворено (Ex Situ) на иберийски рисове. Първата успешна стъпка е направена с включването на *Салиега* в програмата. Тя е една от трите женски риса, отглеждани в зоопарка. На 29 март 2005 година ражда три здрави рисчета в Центъра за размножаване на вида, намиращ се в Национален парк Доняна. Салиега е първият иберийски рис, размножаващ се на затворено. През март 2013 година са били извадени и замразени първите ембриони и яйцеклетки от Салиега и още една женска. Добрата новина е, че рисовете се размножават успешно на затворено и след това се адаптират бързо в местообитанията, където са освободени.

Преди да бъдат пуснати на свобода, родените в зоопарк рисове трябва да имат задействани техните естествени инстинкти, за да бъде

по-лесна и успешна адаптацията им към дивото. След освобождаването им в естествена среда се използва система за мониторинг, включваща камери на ключови места в местообитанието, като чрез тях се следи числеността на популациите както на рисовете, така и на тяхната основна плячка – зайците.

При реинтродукцията рисът започва да се скита на голяма територия, като неговото движение се следи чрез монтиран на врата му радиопредавател. Първата реинтродукция е била осъществена през 2009 година. В следващите години още размножителни центрове отварят врати в Испания и Португалия, а в тях се раждат стотици малки рисове, като голям процент оцеляват и успяват да достигнат и населят средиземноморските диви територии, в които са живели техните прадеди.

Засега териториите, където се среща иберийският рис, са само седем и те нямат свързаност помежду си. Това

Оптимистичната цел на природозащитниците е популацията да достигне 3500 броя. Тогава вече ще е стабилна

Д-р Мирослав Славчев е завършил „Биология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 2016 г. защитава дисертация по зоология с акцент върху херпетологията, към Биологически факултет на СУ. В момента работи като главен асистент към Институт по Биоразнообразие и Екосистемни Изследвания към БАН. Научните му интереси са свързани с проучване и опазване на земноводните и влечугите в България. Интересува се професионално също от орнитология и фотография. Участва като доброволец в природозащитни инициативи.

е проблем, тъй като по този начин се възпрепятства контакта между популациите в ареала на вида, което води до ограничаване на генофонда. Учените са взели под внимание и този фактор, затова от 2020 година се работи за създаване на биокоридори между отделните популации. Този етап отново е финансиран по проект Life на Европейската комисия и носи името Life LynxConnect. Той цели да бъдат създадени поне 10 биокоридора за диви животни, като те са

подбрани внимателно от експертите и едно от задължителните условия е в тях да има стабилна популация на зайци.

Иберийският рис е защитен по редица Закони за опазване на дивата фауна, което влияе положително върху неговото опазване. Програма Life също играе изключително важна роля, работейки в няколко Натура 2000 зони в Испания и Португалия. В резултат на тези заградни усилия има повишаване на популацията на иберийския рис, вследствие на което Международният съюз за защита на природата (IUCN) през 2014 година преквалифицира статута на вида, понижавайки го от „Критично застрашен“ в „Застрашен“.

Въпреки този лъч на надежда, все още има много предизвикателства, които трябва да бъдат преодоляни, за да има по-светло бъдеще за иберийския рис.

Неговият най-близък роднина – Евроазиатският рис, който не е класифициран като „Застрашен“, днес също обитава само отделни части от своя предишен ареал в Европа, Сибир, Централна и Източна Азия. Във Великобритания е бил напълно изтребен около 700-ната година, като днес се полагат усилия за започване на кампания по реинтродукцията му. Целта е рисът да помогне, като естествен хищник, за регулиране на популацията на елените, които от своя страна са преизпасли и променили вече множество местообитания. Това е поредният пример за важността на хищниците във всяка екосистема и още веднъж ни „сочи с пръст“ като виновници за настъпилите промени в екосистемите. Други страни като Германия, където Евроазиатският рис е бил реинтродуциран, вече отчитат ползите от него. Освен безспорните позитиви за екосистемите, има още един положителен ефект, а именно ползите за местни-

Пътни знаци, предупреждаващи шофьорите да внимават за поява на рисове. Пътните инциденти са една от водещите причини за смъртността при тях *Сн. Интернет*

те общности от развитието на екомуризма в района: привличане на туристи, природолюбители и фотографи на дива природа, които искат да зърнат дори за миг това емблематично и красиво създание. И нещо лично – това бе причината и аз да бъда в Национален парк Карденя-Монторо, намиращ се в близост до град Кордоба, област Андалусия в Испания и да тръпна в очакване за срещата

си с ТЯХ – енигматичните и очарователни иберийски рисове.

Беше късен октомврийски следобед, слънцето се скриваше зад хълмовете. Седях тихо и неподвижно в укритието. Вече бях започнал да губя надежда за фотографски удар, защото светлината намаляваше бързо, все пак реших да чакам до последно. И тогава забелязах нещо да преминава между храстите и една скала..... беше рис. Той се разходи спокойно, маркира територията си, пи вода, а няколко минути по-късно дойде и втори. Поздравиха се с потъркване на глави и тела, след което типично по котешки се позрижиха за личната си хигиена. Не след дълго се насочиха към храстите и изчезнаха заг тях, също толкова бързо, колкото и се бяха появили. Успях да направя няколко кадъра, които сега споделям и с вас.

Надявам се скоро статутът на иберийския рис като „Застрашен“ да остане само в миналото и неговата популация да бъде възстановена.

Използвана литература

1. https://wwf.panda.org/discover/our_focus/wildlife_practice/profiles/mammals/iberian lynx/
2. https://cinea.ec.europa.eu/news-events/news/comeback-cat-iberian-lynx-numbers-tenfold-20-years-2021-07-20_en
3. <https://www.discoverwildlife.com/animal-facts/facts-about-iberian-lynx>
4. <https://www.newscientist.com/article/2076921-iberian-lynx-beats-extinction-as-cats-are-released-to-the-wild/>
5. Статия в списание National geographic от юни 2022 ■